

І.Я.Райківський *

ВЗАЄМИНИ ГАЛИЦЬКИХ І НАДДНІПРЯНСЬКИХ ДІЯЧІВ У 1830–1840-х рр.

У статті досліджуються зв'язки «Руської трійці» та її сучасників із наддніпрянськими діячами в 1830–1840-х рр., а також їх внесок у формування модерної української національної свідомості.

XIX ст. трактується в сучасній історіографії як період «національного відродження», формування модерної української нації. Концептуальні засади українського «національного відродження» логічно вписуються в трифазну модель, розроблену чеським істориком М.Грохом для «недержавних» народів у XIX ст., що набула популярності останнім часом. Відповідно до цієї схеми, у розвитку національних рухів виділяють три фази чи стадії: 1) «А» – «збирання спадщини», наукова; 2) «В» – організаційна або культурна, період активізації національної свідомості; 3) «С» – політична. Схема М.Гроха стала своєрідною азбукою для дослідників національних рухів у східноєвропейському регіоні¹. Провідну роль у «національному пробудженні» відіграла інтелігенція, що вдавалася до поширення в масах національної свідомості². Альтернативою терміна «національне відродження», який варто брати в лапки, підкреслюючи тим самим його умовність, є термін «націотворення», оскільки і за змістом, і за формою українське «національне відродження» було саме творенням нації, і «суб'єктивний чинник мав вирішальне значення для «започаткування» цього процесу»³. Особливо складною була ситуація в Галичині, яка за першим поділом Польщі 1772 р. відійшла до Австрії. Місцеві русини опинилися в денационалізованому стані, за висловом відомого українського літературознавця М.Возняка, «без ознак свого окремого національно-культурного життя»⁴. Опоячення й окатоличення поширилося настільки, що навіть у селах священики – єдина більш-менш освічена верства галицько-руського населення – почали виголошувати проповіді польською мовою та розмовляли нею вдома або користувалися так званім «язичієм» (мішанина польської, церковнослов'янської мов і місцевої говірки)⁵. Поштовх до активізації національно-культурного життя дали реформи австрійських імператорів Марії-Терези та Йосифа II 1770–1780-х рр. у дусі освіченого абсолютизму, що підвищили статус греко-католицької церкви, сприяли освіті священиків. Національний рух галицьких русинів поступово активізувався під впливом передових ідей із Заходу – просвітництва, романтизму, Французької революції 1789–1794 рр., що викликали пробудження приглушеного за довгі роки польського панування почуття етнічної самобутності, підвищили інтерес до народної творчості. «На брак умового життя серед галицьких русинів перед виступом Маркіяна Шашкевича нарікати годі, – писав К.Студинський, – в краї «розвинув ся спеціально сильно науковий рух»⁶. На першому етапі відродження нечисленна інтелігенція зайнялася народознавством, як наукою, що охоплювала фольклористику, етнографію, мовознавство та історію.

Однак початкові кроки на шляху національно-духовного відродження в Галичині виявилися досить нерішучими. Перші граматики «руської» мови (І.Могильницького, Й.Левицького, Й.Лозинського та ін.) були написані німецькою, польською, латинською мовами або макаронічним язичієм. Із цього приводу І.Огієнко влучно зауважив, що автори граматик «закликають любити свою «руську» мову, але кличуть по-польськи чи німецьки»⁷. Перший фаховий

* Райківський Ігор Ярославович – канд. іст. наук, доцент, завідувач кафедри Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ).

дослідник історії Галичини Д.Зубрицький так і не наважився писати свої твори українською народно-розмовною мовою, а друкувався польською, німецькою, російською⁸. Серед галузей народознавства в Галичині більш плідною була фольклористика. М.Костомаров у 1842 р. наголошував, що галичани перевершили підросійських «малоросів» у збиранні та вивченні пам'яток фольклору («полнотою и точностью своих изданий»). Ішлося передусім про фольклорні збірники Вацлава з Олеська, Ж.Паулі, Й.Лозинського⁹. Однак «руські» народні пісні польські дослідники друкували всуміш із польськими латинкою, а священник Й.Лозинський видав свою збірку «Руське весілля» («*Ruske wesila*») 1835 р. польським алфавітом. По суті, галицько-руська інтелігенція не мала чіткого усвідомлення національної належності.

Будителями української національної ідеї в Галичині, утвердження всеукраїнської єдності по обидва боки австро-російського кордону з романтичних поривів стали діячі «Руської трійці». Вихованці духовної семінарії, студенти Львівського університету Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич і Яків Головацький у 1830-х рр. зайнялися дослідженням різних сторін життя народу. «Трійця» практично першою у краї порушила питання про організацію спеціальних народознавчих мандрівок, «пішла в народ» із метою вивчення фольклору та етнографії, мови, історії, усього, що пов'язане з етнічною самобутністю¹⁰. У 1837 р. вони видали у Будапешті, в обхід львівської цензури, збірку «Русалка Дністровая». Книжка утверджувала «гражданку», якою писали в Росії, фонетичний правопис. Самими літерами альманах декларував органічну єдність Галичини з Наддніпряниною. «Русалка» пройнята щирою турботою про свій народ. «Мали і ми наших півців і наших учителів, але найшли тучі і бурі..., народові і словесності надовго ся здрімало, – підкреслювалося в передмові. – Однак ж язик і хороша душа руська була серед слов'янщини...»¹¹. Говорячи про загальнослов'янське національно-культурне відродження, М.Шашкевич писав, що «зволила добра доля появилися і у нас збіркам народних наших пісень і іншим хорошим і ціловажним ділам». Тут у примітках згадуються такі книжки, як тричі видана в Петербурзі «Енеїда» І.Котляревського (1798, 1808 і 1809 рр.), «Опыт собрания старинных малороссийских песен» М.Цертелева (Санкт-Петербург, 1819 р.), «Малороссийские песни» М.Максимовича (Москва, 1827 р.) і його ж «Украинские народные песни» (Москва, 1834 р.), чотири частини збірника «Запорожская старина» (Харків, 1833–1834 рр.), «Малороссийские повести» Г.Квітки-Основ'яненка (Москва, 1834 р.), «Малороссийские приказки» Є.Гребінки (Санкт-Петербург, 1834 р.). Окрім того, вказується на граматику О.Павловського 1818 р. (помилково зазначено місцем її виходу не Петербург, а Москву), видані в Австрії мовознавчі розвідки М.Лучкая, Й.Левицького, фольклорно-етнографічні праці Вацлава з Олеська та Й.Лозинського¹².

Збірка ввела народну мову галицьких русинів у літературу. І.Франко писав, що «Русалка Дністровая» характеризувалася «незначним змістом» та «неясними думками», водночас «була свого часу явищем наскрізь революційним». Книжка виразно засвідчила, що між мовою галицьких русинів і наддніпрянських «малоросів» у складі Російської імперії немає суттєвих відмінностей, продемонструвала «цілковиту солідарність» із національним рухом на Наддніпрянщині, який «розпочався враз із видавництвом збірників народних пісень та з виступленням літературним Квітки, Максимовича і Метлинського», висловила «протест проти розполовинення одного народу між дві держави»¹³. «Русалка Дністровая» започаткувала процес становлення нової української літератури в Галичині і вперше висунула ідею соборності, єдності етнічних українських («руських», «малоруських») земель, що перебували під владою Австрійської та Російської імперій. Лідер «Трійці» М.Шашкевич, за влучним висловом визначного українського громадсько-політичного діяча, історика Костя Левицького,

«кинув між нас світло національної свідомості і пробудив почуття єдності всього українського народу, ... підніс українську національну ідею»¹⁴.

М.Шашкевич та його однодумці чимало зробили для утвердження духу соборництва, уведення народної мови до культурного вжитку. Так, виступ М.Шашкевича на захист кирилиці відіграв чи не вирішальну роль в «азбучній війні» середини 1830-х рр. У брошурі «Азбука і abecadło» 1836 р. він переконливо спростував аргументи Й.Лозинського, викладені у статті «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego» («Про запровадження у руському письменництві польської абетки»). Відкинувши несправедливі нападки з приводу відсутності в Галичині руських граматик, М.Шашкевич відзначив у примітках праці О.Павловського, Й.Левицького, М.Лучкая, М.Максимовича, І.Могильницького (в рукописі). Однак уважав за потрібне зазначити: «...Хіба обов'язково вона (граматика – *Г.Р.*) мусить бути першоосновою письменства? Вона повинна бути не законодавцем мови, а її найвірнішим відображенням, тому треба учитися своїй мові не з граматики, а з живої мови і її літератури»¹⁵. «Ми ємо южнорусини, – писав І.Вагилевич у листі до М.Максимовича 7 (20) березня 1837 р. – ... Оце ж ми всі – із-за Бескиду, від Тиси, з-поза Сяну і по Серету – з братією нашою задніпровною складаємо одне существо... А який-то ми народ, южнорусини? Народ непобідимий і повен слави!»¹⁶. Водночас, не можна ігнорувати емоційне забарвлення написаного, в орієнтації на Наддніпрянщину вбачалася ідеальна модель національного розвитку, елемент пізнання галичанами самих себе. Ідею наддніпрянсько-галицької єдності І.Вагилевич відобразив у літературній творчості. У думі «Dniestr» («Дністер») він в алегоричній формі обстоював соборницькі настрої. На питання галицької річки-дочки Липи Дністер-батько прорік: «Човни-носади з лісом залізних списів берегом Чорного моря привів я до брата Дніпра. Зворушливе було наше вітання: довго не бачились, ледь пам'ятали один одного. Сказали ми собі: «Згода!»¹⁷.

Суворі розправа цензури над «Руською трійцею» й заборона «Русалки Дністрової» сповільнили процес національного відродження. І.Франко писав, що «проблеск» молодій галицькій літературі, яка тільки-но почала розвиватися, «переполошив усі власті церковні й світські і викликав довгу, майже десятилітню реакцію в літературі»¹⁸. Однак цензурні переслідування і державний кордон, що віддаляв Австрійську імперію від Російської, не змогли перешкодити встановленню зв'язків між галицькими і наддніпрянськими діячами. Характер взаємодії між Галичиною і Великою Україною визначали «не інтелектуальні впливи чи політичні ідеї, маємо справу з чимось ірраціональним, певного роду міфом як передумовою і найміцнішою ланкою української соборності»¹⁹.

Інтерес невеликого кола галицько-руської інтелігенції до національно-культурних процесів на Наддніпрянщині пояснювався пошуками власної національної ідентичності, прагненням протистояти полякам у Галичині і поступово сприяти активізації національного розвитку. Серед чинників, що зумовили погляди галичан у бік Наддніпрянщини, можна виділити бажання поглибити історичну свідомість, прагнення ідентифікувати галицький варіант народно-розмовної мови. Ідея етнічної єдності, що простежувалася в контактах галичан із наддніпрянцями в 1830–1840-х рр., була своєрідним національним міфом із метою впорядкування «загрозливого хаосу реальності», ідентифікації «себе з чимось ідеальним, що свідомо наділялося позитивними якостями»²⁰.

Поштовх до зацікавлення в Галичині українофільством, народознавчою діяльністю дало знайомство з творами наддніпрянських учених і літераторів, що містилися в бібліотеці Оссолінських у Львові. Крім «Енеїди» І.Котляревського у фондах книгозбірні були народознавчі видання з Росії, які потрапили до рук діячів «Трійці»²¹. Загалом, наддніпрянсько-українська книжка в Галичині у першій половині XIX ст. була неабиякою рідкістю. Польські книготорговці не

хотіли перевозити видані в Росії українські книжки, однак навіть якщо вони погоджувалися, то були ще й цензурні перешкоди. Так, Я.Головацький вмовив одного з них придбати «Енеїду» І.Котляревського та «Историю Малой России» Д.Бантша-Каменського, заплатив немало суму (29 гульденів), десь через десять місяців (!) видання з'явилися у Львові, але Я.Головацькому довелося ще майже півтора роки (!) чекати повернення замовленої літератури від цензора. Іншим разом той же польський купець відмовився прийняти замовлення на фольклорні збірки М.Максимовича та І.Срезневського, «Историю русского народа» російського історика й письменника М.Полевого²². Як наслідок, галицька інтелігенція була змушена вдатися до копіювання, що не оминуло і «Руської трійці»²³. Ураховуючи досить високі ціни на книжки з Росії, галичани отримували їх в обмін на слов'янські першодруки і нові галицькі видання або в подарунок від тамтешніх учених – М.Погодіна, О.Бодяньського, І.Срезневського, М.Максимовича. Самі ж купували обмаль літератури²⁴.

Я.Головацький зробив рукописну копію першого повного видання «Енеїди» 1842 р. аж на 90 сторінок²⁵. Ще до «Енеїди» він переписав у саморобні зошити літературні твори з Наддніпрянщини – уривок з «Наталки Полтавки» І.Котляревського²⁶, поезії Л.Боровиковського²⁷, О.Бодяньського²⁸, Єремії Галки – М.Костомарова²⁹, П.Куліша, Є.Гребінки, П.Гулака-Артемівського³⁰, В.Забіли³¹, М.Петренка³², повість Г.Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма»³³, а разом і деякі вірші М.Шашкевича³⁴. Я.Головацький скопіював також збірку народних пісень, виданих М.Максимовичем 1827 р. у Москві («Малороссийские песни»)³⁵.

Від когось із приятелів М.Шашкевичу в 1842 р. потрапив до рук упорядкований Є.Гребінкою і виданий роком раніше у Санкт-Петербурзі альманах «Ластівка»³⁶. На його сторінках публікувалися твори з виразними ознаками романтизму, зокрема, самого Є.Гребінки, а також Л.Боровиковського, Г.Квітки-Основ'яненка, Т.Шевченка та ін. У післямові Є.Гребінка образно звернувся до земляків із проханням читати книжку швидше, бо невдовзі прилетять солов'ї, тоді «хто стане слухать» «Ластівку»³⁷. Ознайомлюючи з цим виданням свого одноподумця, далекого родича М.Козловського та його сім'ю, М.Шашкевич писав: «Несе ся воздухами до вас, мої миленькії, шпарка Ластівка; ой, ластівка ж то, ластівка! Такої ще ніхто зроду не бачив...»³⁸. Лідер «Трійці» захоплювався творчістю Г.Квітки-Основ'яненка, хвалив «Марусю», «Мертвецький великдень» і «Салдацький патрет» («прехороша там Маруся, окаянний п'янюга Нечипір і таки живісінський на патреті солдат...»)³⁹, що були вміщені у першій книжці Основ'яненкових «Малороссийских повестей» (Москва, 1834). Із позичених книг він виписував те, що найбільше припало йому до душі. З альманаху «Ластівка» виписав баладу Т.Шевченка «Причинна», закінчуючи нею саморобний зшиток, де міститься також частина збірки (12 віршів) відомого наддніпрянського поета й етнографа А.Метлинського «Думки і пісні та ще дещо», яка побачила світ під псевдонімом А.Могила 1839 р. у Харкові⁴⁰.

Поезія А.Метлинського справила відчутний вплив на творчість М.Шашкевича як романтика, що видно з вірша «Побратимові, посилаючи йому пісні українські»⁴¹. Апелюючи до свого близького приятеля і відомого письменника М.Устияновича, лідер «Трійці» на початку «думи» писав: «Отак, Николаю, вкраїнські вірлята / І веселять душу, й серце зігривають / Отак, Николаю, руські соколята / То вголос, то стиха матері співають»⁴².

Із рядків поезії («Гостинець вже інший – от вже думку несе...») і з тогочасних листів М.Шашкевича не важко здогадатися, що він посилав М.Устияновичу поетичну збірку А.Могили «Думки і пісні та ще дещо». «А кінець цієї «думи», – стверджував М.Возняк, – про те, як українська пісня завітчає себе при Чорному морі, заграє весело на просторах степах, як умиється в Дніпрі й на легеньких крилах занесеться на Дністер, як вона скрізь літатиме та співатиме про

українську славу – це поетичний відповідник прозових слів Михайла Максимовича». Малася на увазі стаття «О стихотвореніяхъ червонорускихъ», опублікована у другій книзі «Кіевлянина» 1842 р., де йшлося про близькість Галичини для Києва⁴³.

Каталізатором утвердження соборницьких настроїв у Галичині стало ближче знайомство з наддніпрянськими діячами через листування, особисті зустрічі, що відіграли особливу роль в утвердженні модерної національної свідомості⁴⁴. Першим російським ученим, який здійснив наукову подорож у Галичину в 1822 р., був уродженець Харкова П.Кеппен – відомий статистик, географ і етнограф. Метою його поїздки було збирання матеріалів про «руську» мову («о нарѣчіяхъ руснянскихъ») і встановлення меж її поширення та вживання в Галичині. Прибувши в кінці січня 1822 р. до Львова, він кілька днів працював у місцевих архівах і бібліотеках за сприяння ректора університету М.Гриневицького. Останній підтримував контакти з відомими російськими вченими, педагогами, вихідцями із Закарпаття П.Лодієм, І.Орлаєм та В.Жукольніком. Пізніше П.Кеппен поїхав до Перемишля, де познайомився зі священником, громадським діячем І.Лаврівським⁴⁵. Наукові статті П.Кеппена давали уявлення про мовно-культурну єдність галичан із підросійськими «малоросами». «Въ Бродахъ я забывалъ, что нахожусь за границей, – писав харківський учений. – На улицахъ всѣ крестьяне говорили по малороссійски. ... Есть нѣкоторая разница между малороссійскимъ языкомъ и такъ называемымъ руснянскимъ, однако небольшая...»⁴⁶.

У 1830–1840-х рр. були встановлені контакти з відомими наддніпрянськими письменниками і вченими Платоном Лукашевичем, Михайлом Максимовичем, Осипом Бодяньським, Ізмаїлом Срезневським. «Спасибіг вам, українцям, – писав Я.Головацький П.Лукашевичу 1(13) липня 1840 р., – що ви не цураєтеся тим паростком, відділеним від рідного кореня, приглушеного чужими бур'янами, але ще живим... Поможіте, братія, продратися до сонця, щоби цвіт у пупляшках не загиб»⁴⁷. Я.Головацький познайомився з П.Лукашевичем, збирачем українського фольклору, автором видання «Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни» (Санкт-Петербург, 1836 р.), у 1839 р. у Львові. Однак стосунки між ними, за висловом К.Студинського, «не були дуже близькими, а песимістичний настрій у листах мав навіть негативний вплив»⁴⁸. У листі до Я.Головацького у вересні 1839 р. П.Лукашевич прямо писав: «Гей, гей, голубе мій сивий, соколе ясний, кривний русину! Не питай мене, брате, чого мовчу? Мовчу, тугу маю – вже послѣднюю: заходить наше сонце..., на мене, козака сиромаху, свій лучъ пускаючи: Прощай, каже, сыну, прощай, небораче, вже я тя покину». Із вдячністю відзначав, що «вы, галичане, нашу Малу Русь и насъ козакѡвъ споминаете»⁴⁹. Очевидно, наддніпрянська інтелігенція, що була представлена в перші десятиліття ХІХ ст. козацькою старшиною, відчувала патріотичні почуття, але не бачила майбутнього України («Малоросії»).

Більш тісними були зв'язки «Руської трійці» з видатним наддніпрянським ученим і письменником, першим ректором Київського університету М.Максимовичем. У своїх творах він виявляв інтерес до історії «Галицкой, или Червонной, Руси, так давно ими (поляками – *І.Р.*) завладенной и донныне оторванной от русского мира»⁵⁰. Лідер «Трійці» М.Шашкевич, познайомившись зі збіркою «Малороссійские песни» М.Максимовича, побачив у ній зразок для наслідування. Прочитавши «Русалку Дністровую», київський професор прихильно відгукнувся про І.Вагилевича як ученого і здібного поета⁵¹. Він вислав молодому досліднику І.Вагилевичу свою статтю «Пісня о полку Ігоревім» – із циклу лекцій про руське письменство, виголошених у Київському університеті 1835 р. Зокрема, на титульній сторінці першої статті він власноруч написав: «І.Вагилевичу, перекладчику пѣсни Игорю отъ Максимовича»⁵². Між ними почалося листування, у березні 1837 р. у першому листі до М.Максимовича І.Вагилевич писав про роз-

виток руської літератури у краї, зокрема, про публікацію граматик М.Лучкая і Й.Левицького, фольклорно-літературного альманаху «Руської трійці», із бодем зауважив, що до галицької інтелігенції належать суто священники. Усвідомлюючи етнічну єдність галичан із Наддніпрянщиною («братією нашою задніпровною»), І.Вагилевич просив надіслати інформацію про діалекти «на цѣлѣй Украйні» і вихід у світ нових книжок «про Южно-русь и в южно-руским языку»⁵³. «Ваша приязнь ко мені, – писав він М.Максимовичу в серпні 1838 р., – душу мою наповняє саме іскренними чувствами благодаренія»⁵⁴.

У 1838 р. почалося листування М.Максимовича з Я.Головацьким, а через два роки – з Д.Зубрицьким⁵⁵. Дружня кореспонденція з М.Максимовичем була, за словами Я.Головацького, першим спілкуванням галицьких літераторів з Україною, першим почуттям родинності й одноплемінного взаєморозуміння в той час, коли ближчі стосунки між галичанами і наддніпрянцями були надзвичайно утруднені: «Мы, молодыи труженники на поприщѣ родной словесности, повинувалися зрѣлымъ наставленіямъ опытного и доброжелательного мужа...»⁵⁶.

Характерно, що через свій перший лист до Д.Зубрицького у квітні 1840 р. М.Максимович просив галицько-руських письменників надсилати свої матеріали до альманаху «Кіевлянинъ», засновником і видавцем якого він був на початку 1840-х рр.⁵⁷ Наприкінці листа йшлося про намір наступного року побувати у Львові та об'їхати всю Галичину. Три примірники «Кіевлянина» видання 1840 р. було надіслано Д.Зубрицькому, І.Вагилевичу та Я.Головацькому⁵⁸. Як відомо, цей лист до Д.Зубрицького за бажанням автора прочитав Я.Головацький і зробив із нього копію. «Всі ваші уваги і перестороги, – писав він М.Максимовичу 27 серпня (8 вересня) 1840 р., – для виключаючоїся нашої словесності зовсім правдиві, і я з моєї сторони майже ціло согласен. Издавання вашого «Кіевлянина» буде для всієї Южноі Русі средоточіем умственного сообщения і розширення світла, котрого промені, дасть Біг, і на галицьких сусідів падатимуть»⁵⁹.

Щоправда, погляди М.Максимовича були суперечливими і непереконливими щодо впровадження живої народної мови в літературу. У першому листі до Д.Зубрицького 22 квітня 1840 р. він закликав молоде покоління «писать на своемъ родномъ языкѣ, подобно нѣмцамъ, французамъ, чехамъ и всѣмъ почти другимъ націямъ». Однак на Наддніпрянщині загальноживим серед освіченої верстви населення став «великорусскій языкъ», услід за І.Котляревським «могутъ быть и есть» поодинокі твори нової української літератури⁶⁰. Простонародна мова як літературна можлива тільки в Галичині, бо «для русиновъ Австрійской имперіи живой языкъ южнорусскій; пора языка польскаго для нихъ давно прошла, пора великорусскаго ... еще не наступала»⁶¹. На сторінках «Кіевлянина» в 1841 р. М.Максимович опублікував статтю «О стихотвореніяхъ червонорусскихъ», в якій щиро привітав відроджувальну справу галицьких літераторів. Червону, або Галицьку Русь, незважаючи на її п'ятивікову відірваність від «великого руського світу», він вважав близькою для Києва: «Та же руская рѣчь звучить за Днѣстромъ, что и на Днѣпрѣ; на томъ же языкѣ народная пѣснь оглашаетъ Карпатскія горы и раздается по украинскимъ степямъ и берегамъ черноморскимъ»⁶². Учений назвав «мертвеччиною», «безвременнымъ цвѣтомъ» твори церковнослов'янською мовою, серед галицьких видань виділив альманах «Руської трійці» – «цѣлую книжку стиховъ и прозы на языкѣ южнорускомъ»⁶³.

М.Максимович закликав до формування єдиного українського правопису, що мав охоплювати різні діалекти «въ устахъ говорящаго имъ народа – отъ Карпатскихъ горъ до степей задонскихъ и береговъ Кубани»⁶⁴. «Максимовичівка», що призначалася для всеросійського читача, не прижилася на Наддніпрянщині, зате знайшла поширення в Галичині другої половини ХІХ ст. Заслуга М.Мак-

симовича в українському самоусвідомленні галичан полягала не лише в народознавчій діяльності, що з різних джерел ставала відомою у краї, утверджувала соборницькі настрої, але й у закликах до місцевої інтелігенції «писати живою, народною мовою та у заохочуванню до наукової праці»⁶⁵. Однак, за словами К.Студинського, «в будучність українського письменства на Україні Максимович не вірить»⁶⁶. М.Максимович став, по суті, першим популяризатором галицької літературної продукції на українських землях під Росією, створював «духову звязь між Галичиною і Україною»⁶⁷.

Чимало прислужився активізації народознавчої діяльності Я.Головацького в Галичині О.Бодяньський – відомий учений, поет-романтик, професор Московського університету. Як відомо, Я.Головацький зробив рукописну копію однієї з «казок», опублікованої у книзі О.Бодяньського – «Наські українські казки запорожця Іська Материнки», що вийшла в Москві 1835 р. Згодом він отримав книгу з дарчим написом автора на звороті титульної сторінки: «Пану Головацькому у Львови. І.Б.(одяньський). Хвеврала 16, 1843 р. Москва»⁶⁸. Обидва діячі особисто зустрілися лише в 1867 р. у Москві під час етнографічної виставки, однак листування між ними почалося на 24 роки раніше і тривало до самої смерті О.Бодяньського в 1876 р.⁶⁹ (із восьмилітньою перервою в 1849–1857 рр.)⁷⁰. «Усе то більше розпространяється дух руський», – писав Я.Головацький восени 1843 р., закликаючи надсилати літературу з Наддніпрянщини в Галичину «для голодних бідняків, що для них всяка руська книжка – невидальщина»⁷¹. Декілька разів О.Бодяньський передбачав заїхати до Львова. Поштовх до листування дало намагання Я.Головацького передати О.Бодяньському як секретареві московського Товариства історії і старожитностей записи народних пісень, які було неможливо опублікувати в Галичині з огляду на цензурні перепони. О.Бодяньський допоміг із публікацією через товариство при Московському університеті, що видало в кінці 1878 р. значно доповнену з часом велику фольклорну збірку у чотирьох томах. Водночас він передавав у Галичину видання наддніпрянських письменників і вчених⁷².

«Нема сумніву, – писав К.Студинський, – що прислані Бодяньским книжки розширювали овид (світогляд – *І.Р.*) Головацького та заохочували його до наукової та літературної праці. В заміну інформував Головацький Бодяньського про успіхи народного життя і літературного розвою галицької Русі»⁷³. О.Бодяньський надслав Я.Головацькому, за словами М.Возняка, «поруч великоруських наукових праць майже всі визначніші українські видання, а Головацький віддячував ся висиланем Бодяньському пісень, казок і т.п.»⁷⁴. Крім того, у 1845 р. почалося листування О.Бодяньського з Д.Зубрицьким, що було пов'язане з підготовкою до друку в Росії праці відомого галицького історика. У російському перекладі, здійсненому О.Бодяньским із польської мови, публікація мала назву «Критико-историческая повесть временных лет Червоной или Галицкой Русі». В обох випадках – з Я.Головацьким і Д.Зубрицьким – взаємини О.Бодяньського мали інформаційно-науковий характер⁷⁵.

З особливою силою на діяльність «Руської трійці» та її сподвижників у Галичині вплинув визначний учений, професор-славист із Харківського університету І.Срезневський. У 1839–1842 рр. він здійснював наукову подорож по слов'янських землях і після Чехії в липні 1842 р. прибув до Ужгорода, де зустрівся з відомими русинами, зокрема з видавцем граматики М.Лучкаєм. «Настоящій хохоль», – так писав про нього І.Срезневський у листі своїй матері. Під час обіду з місцевим єпископом усі розмовляли «по-малоруски»⁷⁶. Пізніше через Мукачеве, Сколе і Стрий він приїхав 19 липня до Львова, де пробув десять днів. «Городъ Лембергъ (офіційна назва міста – *І.Р.*) не можетъ не понравиться», – ділився враженнями науковець, усупереч домінуванню польської мови в місті, простолюд із навколишніх сіл розмовляє «по-южноруски»⁷⁷. Тут він

ближче познайомився з І.Вагилевичем, Я.Головацьким, Д.Зубрицьким та Й.Левицьким. Із радістю констатував, що галичани із захопленням читають твори Г.Квітки-Основ'яненка, однак мав застереження щодо правопису галицьких книг («ну ужъ правописаніе») ⁷⁸. Із нагоди приємної зустрічі Я.Головацький присвятив І.Срезневському в липні 1842 р. щирі слова: «Руський з руським повстрічався, / Руський з руським повітався... / Хоч з далекої України, / Хоч з далекої родини – / Вже один другому брат! / Изв'яжімся рідні діти, – / Час вже нам відмолодіти! / Свою пісню заспіваймо, / Своєю сили добуваймо – / Та все піде влад!» ⁷⁹.

У поезії домінує мотив єдності великого українського народу, соборницькі настрої, що з таким оптимізмом і ясністю, хай навіть і суто декларативною, уперше прозвучали у творчості галицьких письменників ⁸⁰. Інформацію про наукове і літературно-видавниче життя в Галичині І.Срезневський у 1842 р. подав міністру народної освіти Росії. Щодо літературної діяльності «южных руссов» учений зробив висновок – «состояние её жалко», насамперед через відсутність засобів для реалізації письменниками своїх ідей ⁸¹.

Листування І.Срезневського з Я.Головацьким та І.Вагилевичем тривало декілька років (до 1844 р.) ⁸². Галицькі діячі одержували, крім його власних видань, літературні і наукові твори з Наддніпрянщини, водночас інформували про свої творчі здобутки. І.Вагилевич передав І.Срезневському етнографічні замітки, свою граматику «русської» мови, ділився враженнями про літературну працю ⁸³. У листі до Я.Головацького колишній діяч «Трійці» писав, що І.Срезневський звернувся з проханням надіслати «де які лише маеш записки кстаті жизні народу южноруського» ⁸⁴. Я.Головацький висловлював вдячність І.Срезневському влітку 1844 р. «за ласкаво прислані книжки» М.Костомарова, А.Метлинського, І.Срезневського, І.Котляревського. Своєю чергою, Я.Головацький вислав упорядковану Г.Ількевичем збірку «Галицькі приповідки и загадки», що була видана «максимовичівкою» у Відні 1841 р. і стала другою, після «Русалки Дністрової», книжкою в Галичині народно-розмовною мовою. Із болем говорилося в листі, що «із новин літературних від нас небагато сподівайтесь. ... Нові книжки ... і на пальцях нема що лічити» ⁸⁵.

На початку 1842 р. І.Срезневський мав зустріч у Відні з братом Якова Головацького – Іваном, який цікавився народознавчою діяльністю. Невдовзі між ними почався обмін інформацією з народознавства, книжковими виданнями. І.Головацький надіслав І.Срезневському в 1846 р. альманах «Вінок русинам на обжинки» (ч.І), який видав разом із братом Ярославом. Він висловив щирі вдячності за поради, що «глубоко вкопались въ душу и неодступными, незабутными товарищами и руководителями остануть въ моёмъ стремленію; они бо возбудили мою діяльність, они одушевили идею словянства» ⁸⁶. Завдяки І.Срезневському, який надіслав «Марусю» Г.Квітки-Основ'яненка, та, мабуть, під його впливом Я.Головацький наважився опублікувати в Галичині повість наддніпрянського письменника. Однак переписаний ним і поданий до львівської цензури текст повісті довго був на розгляді у В.Левицького, що заборонив публікацію в 1844 р. ⁸⁷

Діячі «Руської трійці» та їх сподвижники на початку 1840-х рр. цікавилися творчістю майбутніх учасників Кирило-Мефодіївського товариства у Києві. Так, Я.Головацький уже у 1843 р. мав у своєму розпорядженні отримані від І.Срезневського збірки «Вітка» та «Українські балади» М.Костомарова, про що довідуємося з листування з галицьким діячем чеха К.Запа ⁸⁸. Своєю чергою, М.Костомаров того ж року ознайомився з «Русалкою Дністровою» і дав їй схвальну оцінку, а серед його паперів десь у 1845 р. з'явився вірш однодумця «Руської трійці» М.Устияновича «Наддністрянка» ⁸⁹. Наддністрянка – опоетизований образ Галичини. Показово, що у вірші говорилося про те, як «Шумів ко-

лись-то Дністер-Славотиця, Славою наші гриміли гори...», причому Славотиця, Славута – давня назва ріки Дніпро, засвідчена у «Слові о полку Ігоревім», народних піснях. Після згадки про славне історичне минуле рідного народу в першодруку було вміщено примітку: «Славотиця, Словутиця – є назвище друге ріки «Дніпра», взяте із «Слова о полку Ігоря» (зрівн. польське *ślawetny*). Півець тут бере его в значеню «со славою текущий» і придає го Дністрові»⁹⁰. Поезія в алегоричній формі висловлювала прагнення побачити Україну в колі вільних слов'янських народів⁹¹.

Цілком імовірно, що вже 1840 р. діячі «Руської трійці», принаймні І.Вагилевич і Я.Головацький, ознайомилися з ранніми оповіданнями П.Куліша, опублікованими в альманасі «Кіевлянинъ» 1840 р., бо, як відомо, три примірники цього альманаху його видавець М.Максимович надіслав Д.Зубрицькому, зазначивши в листі до нього у квітні 1840 р., що два з них призначалися І.Вагилевичу та Я.Головацькому. Можна також сміливо говорити, що «уришок із казки» «Циган» читав М.Шашкевич у Гребінчиному альманасі «Ластівка», який мав у своєму користуванні, захоплювався ним і надіслав далекому родичеві й приятелю М.Козловському в 1842 р.⁹² На початку 1840-х рр. той-таки уришок привернув увагу і Я.Головацького, котрий навіть переписав собі його текст⁹³.

Про творчість П.Куліша згадав у своєму історико-літературному нарисі «Замітки о руській літературі», опублікованому у часопису «Дневник руський» 1848 р., І.Вагилевич, який, однак, не мав докладних відомостей про наддніпрянського письменника. П.Куліша згадано в кінці статті серед тих маловідомих на сьогодні літераторів (О.Шпигоцький, В.Забіла та ін.), про яких «зовсім нічого не вмію повісти»⁹⁴. Імовірно, автор нариса забув про Кулішеві російськомовні оповідання, уміщені у першій книжці «Кіевлянина», яку Д.Зубрицький мав передати І.Вагилевичу ще 1840 р. Ім'я П.Куліша в літературному світі до середини 1850-х рр. – виходу у світ «Записок о Южной Руси» і роману «Чорна рада» – не було широковідомим⁹⁵. Поему П.Куліша «Україна», видану в Києві 1843 р., надіслав Іван Головацький своєму братові Якову, про що інформував у листі 26 березня 1856 р.⁹⁶ З іншого боку, не пізніше 1841 р. П.Куліш якоюсь мірою мав уявлення про творчість «Трійці», ознайомився з «Русалкою Дністровою». «Русалка» прямо або принаймні опосередковано (через детальний розгляд її у статті М.Максимовича на сторінках «Кіевлянина» 1841 р.) сприяла формуванню у молодого Куліша патріотичних переконань, романтичних поглядів⁹⁷.

Водночас у Галичині поширювалися твори російських письменників і вчених. Особливий вплив на інтелектуальне життя краю мало знайомство з відомим російським істориком, публіцистом, професором Московського університету М.Погодіним. Він був прихильником слов'янофільської концепції, виступав за активну участь Росії у житті слов'янських народів із метою їх звільнення з-під західних впливів. Уперше М.Погодін побував у Галичині в 1835 р., повертаючись із Праги до Москви⁹⁸. Деякий час він листувався з І.Вагилевичем і Я.Головацьким⁹⁹. Російський учений прихильно зустрів звістку про роботу І.Вагилевича над словником «руської» мови і граматику, збіркою народних пісень, від імені Російської академії наук обіцяв надати фінансову допомогу¹⁰⁰. У своєму листуванні М.Погодін не конкретизував ідейних переконань, виявляв інтерес насамперед до наукової співпраці. Історик не тільки не заперечував, а навіть всіляко заохочував розвиток на місцевому рівні мовно-культурної багатоманітності, розгортання народознавчих досліджень через надання матеріальної допомоги галицьким літераторам і вченим, надсилання літератури з Росії. Інтерес до Галичини пояснювався з точки зору включення місцевих джерел у загальнооруську історію. Про це, зокрема, говорилося у доповідних записках, підготовлених для міністра народної освіти Росії С.Уварова 1839 і 1842 рр., в

основу яких було покладено результати власних спостережень, а також матеріали листування з галицькими діячами¹⁰¹.

Починаючи з 1841 р., М.Погодін видавав науково-літературний журнал «Москвитянинъ» (виходив до 1854 р.), в якому слов'янська тематика зайняла чільне місце. Російський читач мав змогу отримувати інформацію про «національне відродження» в Галичині. М.Погодін намагався залучити до співпраці у журналі місцевих діячів. На його запрошення Я.Головацький надіслав до часопису статтю «Великая Хорватія, или Галицко-Карпатская Русь», що була надрукована в 1841 р. (№11, 12)¹⁰². На початку статті автор пояснив, як необхідно читати: «по южно-русскому выговору», за правописом М.Максимовича¹⁰³. На завершення була вміщена примітка редакції з подякою автору за відомості «о нашихъ соотечественникахъ, родныхъ братьяхъ, которые называютъ себя русскими, исповѣдуютъ русскую вѣру и говорятъ русскимъ языкомъ – подъ державою Австріи»¹⁰⁴. Для друку в «Москвитянині» передав також ряд своїх праць І.Вагилевич. Найбільш тісні стосунки М.Погодін налагодив із відомим галицьким істориком Д.Зубрицьким. Між ними почалося листування, що тривало понад 20 років (з 1839 до 1861 рр.)¹⁰⁵. Спілкування з М.Погодіним сприяло більш глибокому ознайомленню Д.Зубрицького з науковим і літературним світом Росії, що викликав у нього великі симпатії. Питання про вплив М.Погодіна на формування русофільської течії в Галичині до цього часу є одним із дискусійних.

Діячі «Руської трійці» навряд чи були знайомі з Шевченковим «Кобзарем» видання 1840 р.¹⁰⁶ Безперечно, інформація про перше видання «Кобзаря» дійшла до М.Шашкевича, однак швидше всього із чужих уст. Він міг дізнатися про це з напутнього слова Є.Гребінки до уривка «Гайдамаків», опублікованого в «Ластівці»¹⁰⁷. Є.Гребінка, зокрема, порівнював поему «Гайдамаки» за поетичною досконалістю зі смачним кавуном у Спасівку та жаркий день після обіду: «Порадував насъ торикъ Шевченко кобзаремъ, а теперъ зновъ напысавъ поему Гайдамакы. ... Гарна штука, дуже гарна... И иссы и ще хочетця – и чытаешъ и не одырвешся»¹⁰⁸. У «Ластівці» були надруковані поезії Т.Шевченка, перша глава з поеми «Гайдамаки». Я.Головацький та І.Вагилевич, імовірно, теж не бачили тоді першого «Кобзаря». Так, у «Замітках о руській літературі» І.Вагилевича 1848 р. Т.Шевченкові присвячено окремий абзац у самому кінці статті. «Т.Шевченко, знакомитий поет, – писав він, – іздав свої вірші під надписом: «Чигринський Кобзар» (Петерб[ург], 1840; втор[ое] изд[ание] 1844), в котрих повно ревного чутя», «великий талант драматический»¹⁰⁹. Отже, І.Вагилевичу не потрапив на очі перший «Кобзар» Т.Шевченка, інакше б не називав обидва випуски «Чигринськими» (назву «Чигринський Кобзар» дав видавець у 1844 р.).

Я.Головацький у рецензії на «Ластівку», що мала бути надрукована в альманасі «Галичанка» 1843 р. (який так і не вийшов), проаналізував короткий шлях нового українського письменства, «молодої словесності сусідньої і сородної України». Серед найталановитіших, на його думку, послідовників зачинателя нової літератури «несмертельного Котляревського» він назвав Основ'яненка, Карпенка, Купрієнка, Бодяньського, Гребінку, Шевченка, Галку, Могилу, Тополу. Щодо Т.Шевченка, то було дано високу оцінку творчості автора «Кобзаря»: «В його творах «Вітре буйний», «Причинна», а особливо «На вічну пам'ять Котляревському» показуються особливо глибоке чувство і дар прекрасного народного вислову і буйного зображення»¹¹⁰. Однак прізвище національного генія Т.Шевченка опинилося у середині названого списку поряд із маловідомими літераторами¹¹¹. Безперечно, тут позначився вплив непоінформованості про літературне життя на Наддніпрянщині через цензурні перешкоди. Від імені тогочасної наддніпрянської інтелігенції П.Лукашевич із жалем писав І.Вагилевичу 6 липня 1844 р.: «Наша корреспонденція съ Галиціею такъ затруждена, нибы

сь Китаємъ». Водночас він висловлював підтримку галичанам, що «свой родный языкъ не забуваете и у лєсть латынську не лѣзете»¹¹².

Відомості про найбільш видатних наддніпрянських діячів середини ХІХ ст. (Т.Шевченка, П.Куліша, М.Костомарова та ін.) лише зрідка появлялися в галицькій пресі, частіше у польськомовній, а їхні твори були маловідомими в Галичині до початку 1860-х рр.¹¹³ Говорячи про знайомство «Руської трійці» з творчістю Т.Шевченка, не можна оминати зворотного боку зв'язків автора «Кобзаря» з літературним рухом галичан. Є підстави вважати, що Т.Шевченко якимось чином знав про «Русалку Дністровую» і дав альманаху високу оцінку. Із листа П.Лукашевича І.Вагилевичу від 21 вересня 1843 р. довідуємося, що Т.Шевченко наприкінці серпня гостював у маєтку поміщика-фольклориста у селі Березань. «Коли Вашу листину получилъ, – писав П.Лукашевич, – той часъ съ паном Шевченкомъ читовали Вашего Мадея, що есте напечатали в Будини (очевидно, натяк на «Русалку» – І.Р.)». І далі було сказано про чистоту мови галичан, яка є «наша прадѣдовська»¹¹⁴. Правдоподібно, Т.Шевченко як близький друг М.Максимовича, не міг не читати його статті на сторінках «Кієвлянина», що давала уявлення про галицько-руське письменство¹¹⁵.

На початку 1840-х рр. І.Головацький задумав із допомогою брата Якова видати антологію творів галицьких та українських письменників. Крім народнопісенної творчості, сюди планувалося включити твори нової української літератури з Наддніпрянщини – І.Котляревського, П.Гулака-Артемівського, Л.Боровиковського, А.Метлинського, С.Писаревського, О.Шпигоцького і, можливо, Єремії Галки (М.Костомарова). Наскільки відомо, сподівався упорядник І.Головацький отримати для друку через І.Срезневського поезії Т.Шевченка, а також готував для збірки короткі життєписи українських авторів. Однак книжка не вийшла в задуманому обсязі, що вимагало значних витрат, на які видавці так і не наважилися¹¹⁶.

Альманах «Вінок русинам на обжинки» у двох частинах вийшов друком у Відні в 1846–1847 рр.¹¹⁷ До нього ввійшли оригінальні художні твори, фольклорні записи, тексти історичних пам'яток, статті, а також деякі матеріали із забороненої «Русалки Дністрової». «Вінок» утверджував у свідомості читачів соборницькі настрої. У передмові до альманаху говорилося про духовну єдність Галичини з Україною, один народ проживав на території «вѣд Сяна, Вислы й Буга аж' по Дѣн и Донецъ, а з поза Бєскида, Днѣстра й Чорноморя ... по Припєць и Дєснѣ... Сей нарѣд живе в цѣлости народнѣй и николи не зауьре...»¹¹⁸.

У другій частині «Вінка», правопис якої був більше наближений до церковнослов'янського, поряд із творами галицьких письменників (І.Вагилевича, А.Могильницького, М.Устияновича та ін.) містилася стаття відомого наддніпрянського історика М.Маркевича. У ній відстоювалась єдність етнічних українських земель, починаючи з княжих часів, «Малоросією» було названо територію, де проживали «малоросіяни», за висловом автора, народ, що має «одни обычаи, одни повѣрья, однакову одежу, одинъ и тотъ самый бытъ» і, що найважливіше, «одно и тожь саме нарѣчіє». Мовно-культурну єдність між землями Галичини – колишніх уділів Галицького, Белзького, Терєбовльського, Звенигородського та ін. – і всієї Малоросії М.Маркевич засвідчив особисто («все тоє одинакове, чому я самъ очевидячный свѣдокъ»)¹¹⁹.

Брати Головацькі особисто познайомилися з М.Маркевичем у 1857 р. 8 жовтня він прибув до Львова проїздом в Європу на дві доби, де зустрічався з колишнім діячем «Трійці» Я.Головацьким, а в кінці того ж місяця у Відні – з його братом Іваном¹²⁰. Невдовзі Я.Головацький спілкувався з П.Кулішем, який на початку червня 1858 р. разом із дружиною Ганною Барвінок уперше відвідав столицю Галичини¹²¹. «Се були ластівки тіснійшого зближеня українців з Росією й Галичини»¹²², – писав відомий історик першої третини ХХ ст. Я.Гординський.

Абсолютна більшість жителів Галичини, як і підросійської України, у першій половині XIX ст. була неписьменною. Серед селянства, що становило понад 90% населення, грамотність не перевищувала кількох відсотків. Через збереження станової системи, кріпацтва, слабкий розвиток промисловості й торгівлі населення було маломобільним. Якщо не єдиною, то, принаймні, головною територією Російської імперії, яку час від часу відвідували галицькі селяни, і то більше в пореформений період, була Правобережна Україна¹²³.

«Народ, очевидно нічого не знав, а інтелігенція мала неясне поняття про Галичину, – згадував уродженець Полтавщини, відомий учений і громадсько-політичний діяч В.Дорошенко, – як край, населений словянським племенем «русиновъ», ніби споріднених із «руским» народом великого російського царства, але що це за племя, – 99% «малоросов» знало стільки ж, що й пересічний москаль: от, мовляв, є Русь Велика, Мала, Біла, Чорна (на Литві), Жовта (на Далекому Сході), а це «Червона» – австріяцька чи «венгерська», поніччена, покатоличена»¹²⁴. Очевидно, відомості про Наддніпрянщину були спорадичними, неточними і серед простолюду з Галичини, але їх важко простежити через обмежене коло джерел¹²⁵. Соборницькі гасла в Галичині обстоювала нечисленна група священицької інтелігенції, яка змогла мобілізувати широкі маси населення під час революції 1848 р. в Австрійській імперії, що ввійшла в історію як «Весна народів»¹²⁶.

Отже, у 1830–1840-х рр. галицька інтелігенція зробила поступ у процесі осмислення національної ідентичності. Проникнення наукової і літературної продукції з Наддніпрянщини, хоч і значно обмежене через цензурні перешкоди, будило національні почуття, викликало захоплення багатством фольклорної спадщини, красою народного слова, славним історичним минулим. Найбільш тісні контакти з «Руською трійцею» та її сучасниками підтримували М.Максимович, О.Бодяньський, П.Лукашевич, І.Срезневський (із них тільки два останні побували в Галичині), які в листах заохочували молодь до народознавчої діяльності, написання праць живою народною мовою. Однак упадає в очі, що середовище галицької інтелігенції, яка виявляла посилений інтерес до національно-культурного життя на Великій Україні і шукала зв'язків із наддніпрянськими діячами, було досить невеликим. Так, серед галичан більш-менш регулярно листувалися з вузьким колом учених і літераторів із Наддніпрянщини лише кілька осіб, передусім Я.Головацький, І.Вагилевич, Д.Зубрицький. Листування мало інформаційно-науковий характер, охоплювало питання обміну книжками, відомостями про наукове й літературне життя.

Особисті взаємини галичан і наддніпрянців були стимулюючим чинником у процесі усвідомлення належності до поділеного державними кордонами українського народу, окремого від польського й російського. Галицькі діячі очікували допомоги від української інтелігенції Наддніпрянщини, усвідомлювали серйозне відставання русинів від національних рухів інших слов'янських народів, у тому числі від українського на Наддніпрянщині, що спричинило стереотип меншовартості, створений самими галичанами. Однак наддніпрянська інтелігенція не мала чітких відповідей на питання власної ідентичності, цілеспрямованої програми національного розвитку, була доволі сильно втягнута в загальноросійський політичний простір. М.Максимович, приміром, виступав за російську літературну мову для наддніпрянців і лише для галичан вважав доцільною літературу народною українською мовою. Свідомості наддніпрянських діячів бракувало не тільки розуміння поняття «Малої Русі» та її місця у «всеруському» просторі, але й інтересу до самої Галичини. Галицькі русини через брак інформації й досвіду відповідних контактів із Наддніпрянщиною і Росією (листування здебільшого було спорадичним) не могли чітко зрозуміти та окреслити ані саму «Малу Русь», ані власне місце в

ній і значною мірою були розчаровані у можливостях продуктивної співпраці з наддніпрянцями¹²⁷.

Насамкінець хотілося б зупинитися на дилемі концептуального характеру про вплив на прийняття галицькими русинами української національної ідентичності, з одного боку, об'єктивної, закладеної в минулому історичної необхідності, а, з іншого, – збігу політичних та інших обставин. Нагромадження фактологічного матеріалу для розв'язання цієї дилеми має, на перший погляд, парадоксальний результат, бо так і не вдається знайти переконливу й вичерпну аргументацію на підтвердження кожного з цих підходів¹²⁸. Аналіз наддніпрянсько-галицьких зв'язків у 1830–1840-х рр. підводить до думки, що спрямування національного розвитку галичан у бік Наддніпрянщини спричинили не тільки зовнішні чинники (приклад польського і чеського національних рухів, ігнорування поляками національної самобутності місцевих русинів і прагнення останніх протидіяти цьому, опершись на здобутки «руського світу», розташованого на схід від австрійського кордону тощо), а й ірраціональний фактор, який важко вивести з логічних міркувань. Ідеться про своєрідний національний міф, ідеал. Серед діячів першої хвили національно-культурного відродження в Галичині набув поширення стереотип національної єдності, усвідомлений як засіб ідентифікації себе з чимось ідеальним, що надіялося позитивними рисами й було підґрунтям для української соборності.

¹ Див.: *Грицак Я.* Страсті за націоналізмом. Історичні есеї. – К., 2004. – С.53; Нариси з історії українського національного руху / Відп. ред. В.Г.Сарбей. – К., 1994. – С.161, 162; *Решет О.* Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). – К., 2003. – С.12, 13 та ін.

² *Магочій П.Р.* Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948). – Ужгород, 1994. – С.10.

³ *Касьянов Г.* Теорії нації та націоналізму. – К., 1999. – С.295. Характерно, що існування потенційної небезпеки розколу двох «гілок» українського руху визнавав М.Грушевський у статті «Галичина і Україна», написаній у 1906 р.: «Що Україна російська й Галичина, навіть як не старатися умисне про їх відокремлення й розлуку, а тільки залишити всякі заходи до їх зближення, практиковані дотепер, та пустити їх іти кожною своєю дорогою, – пішли б усе далі й далі від себе, се річ зовсім ясна, – писав він. – І коли б так кожда пішла..., не дбаючи про се зближення, то за яких 20–30 літ ми мали б перед собою дві національності на одній етнографічній основі...». (*Грушевський М.* З біжучою хвилі. Статі й замітки на теми дня 1905–1906 р. – К., 1907. – С.122, 123).

⁴ *Возняк М.* Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії. – Л., 1924. – С.5.

⁵ *Турій О.* До питання про провідну роль греко-католицького духовенства в національному русі галицьких українців у XIX ст. // Матеріали засідань історичної та археографічної комісії НТШ в Україні. – Вип. II (1995–1997). – Л., 1999. – С.411, 412.

⁶ *Студинський К.* Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47 / Відбитка з XI і XII т. збірника фільологічної секції НТШ. – Л., 1909. – С.1.

⁷ *Огієнко І.* (митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. – К., 1995. – С.175.

⁸ *Сарбей В.* Національне відродження України // Україна крізь віки. – К., 1999. – Т.9. – С.58.

⁹ Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського. Інститут рукописів. – Ф.Х (М.О.Максимович). – Од. зб.14886. – Арк.4.

¹⁰ *Кирчів Р.Ф.* Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці». – К., 1990. – С.89, 337.

¹¹ Русалка Дністровая. – К., 1987. – С.27.

¹² Там само. – С.27, 28, 29.

¹³ *Франко І.* Критичні письма о галицькій інтелігенції // *Франко І.* Збір. творів у 50-ти т. – К., 1980. – Т.26. – С.90, 91.

¹⁴ *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів. – Л., 1926. – С.7.

- ¹⁵ Азбука і абецадло // *Шашкевич М.* – Твори. – К., 1973. – С.130.
- ¹⁶ *Вагилевич І.* До М.О.Максимовича (1837) // *Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я.* Твори. – К., 1982. – С.194, 195.
- ¹⁷ *Вагилевич І.* Дністер // Там само. – С.162.
- ¹⁸ *Франко І.* Критичні письма о галицькій інтелігенції. – С.93.
- ¹⁹ *Мудрий М.* Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (проблема зовнішніх моделей) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Л., 2003. – Вип.38. – С.136.
- ²⁰ Там само. – С.136, 137.
- ²¹ Див.: «Русалка Дністрова». Документи і матеріали / Відп. ред. Ф.І.Стеблій. – К., 1989. – 544 с.
- ²² *Возняк М.* Погляд на культурно-літературні зносини галицької України та російської в I пол. XIX в. // Неділя. – 1911. – Ч.43–44. – 5 падолиста. – С.4.
- ²³ *Шалата М.Й.* Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність. – К., 1969. – С.100.
- ²⁴ *Свѣнцицькій И.С.* Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – Санкт-Петербург, 1906. – С.100.
- ²⁵ Львівська наукова бібліотека (далі – ЛНБ) ім. В.Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф.36 (Я.Головацький). – Спр.777. – Арк.1–90. Збереглися дві рукописні копії «Енеїди» Я.Головацького, що в деяких місцях відрізняються між собою – очевидно, були зроблені в різний час. Автор переписував із видання 1842 р., про що свідчить заголовок до однієї з копій (арк.47).
- ²⁶ Під заголовком «Наталка Полтавка. малор. опера И.Котляревского. Харк., 1838. (ЛНБ ім. В.Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф.36. – Спр.778. – Арк.1).
- ²⁷ ЛНБ ім. В.Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф.36. – Спр.764. – Арк.1–13.
- ²⁸ Дві копії «Казки про царів сад та живу ю суглѣлочку», під текстом другої зазначено джерело: «см. Наськы украинскы казкы запорозьця Иська Матырынкы. Моск. року 1838. (Там само. – Спр.763. – Арк.1–6 зв., 7–12 зв.).
- ²⁹ Уривки з історичних драм «Сава Чалий» і «Переяславська ніч», переписані з видань 1838 і 1841 рр., а також його вірші зі збірки «Українські балади» 1839 р. (Там само. – Спр.765. – Арк.1–12 зв., 13–24 зв., 25–49 зв.; Спр.766. – Арк.1–16).
- ³⁰ Поетичні твори письменників були вміщені у зошиті Я.Головацького, підписано му «извлеченія изъ малороссійскихъ писателей» (Там само. – Спр.768. – Арк.1–12).
- ³¹ «З альманаху «Ластівка». Санкт-Петербург, 1836», – писав Я.Головацький (Там само. – Спр.771. – Арк.1–6 зв.).
- ³² Серед поезій був вірш «Недоля» («Дивлюсь я на небо...»), що став народною піснею (Там само. – Спр.785. – Арк.2).
- ³³ ЛНБ ім. В.Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф.36. – Спр.773. – Арк.20.
- ³⁴ Там само. – Спр.788. – Арк.1, 2.
- ³⁵ Там само. – Спр.737. – Арк.1–23.
- ³⁶ *Огоновський О.* Маркіянъ Шашкевичъ. Про его жите и письма. – Л., 1886. – С.34.
- ³⁷ Ластівка. Сочиненія на малороссійскомъ языкѣ. Собралъ Е.Гребенка. – Санкт-Петербург, 1841. – С.380.
- ³⁸ Писання Маркіяна Шашкевича. Видав М.Возняк. – Л., 1912. – С.231, 232.
- ³⁹ *Шашкевич М.* До Михайла Козловського (1842) // *Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я.* Твори. – С.130.
- ⁴⁰ ЛНБ ім. В.Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф.142. – Спр.38. – Арк.1–11.
- ⁴¹ *Возняк М.* Маркіян Шашкевич. – Л., 1941. – С.48, 49.
- ⁴² *Шашкевич М.* Побратимові, посылаючи йому пісні українські (Дума) // *Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я.* Твори. – С.49, 50.
- ⁴³ *Возняк М.* Маркіян Шашкевич. – С.49, 50.
- ⁴⁴ *Магочій П.-Р.* Історія України. – К., 2007. – С.306, 307.
- ⁴⁵ *Свѣнцицькій И.С.* Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.46, 47, 50.
- ⁴⁶ Матеріали по історії відродження Карпатської Русі. Сношенія Карпатської Русі съ Россіей въ I-ую половину XIX-ого вѣка. Собралъ И.С.Свѣнцицькій. – Л., 1906. – С.123.
- ⁴⁷ *Головацький Я.* До П.Я.Лукашевича (1840) // *Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я.* Твори. – С.308.

- ⁴⁸ *Студинський К.* Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. – С. LI, LII.
- ⁴⁹ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. Видав К.Студинський / Збірник фільольогічної секції НТШ. – Т. XI–XII. – Л., 1909. – С. 18.
- ⁵⁰ *Максимович М.* О причинах взаимного ожесточения поляков и малороссиан, бывшего в XVII веке // *Вибрані твори.* – К., 2004. – С. 174.
- ⁵¹ *Максимович М.* О стихотвореніяхъ червонорускихъ // *Кієвлянинъ.* – 1841. – Кн. 2. – С. 143.
- ⁵² Пѣснь о полку Игоревѣ. (Изъ лекцій о русской словесности, читанныхъ 1835 года въ университетѣ св. Владиміра ордин. профес. Михаиломъ Максимовичемъ). – Санкт-Петербург, 1837. – 22 с. Примірник цієї статті зберігається у відділі рідкісної книги ЛНБ ім. В. Стефаніка.
- ⁵³ *Даниловъ В. В.* Письма Ивана Вагилевича къ М. А. Максимовичу // *Русскій филологическій вѣстникъ.* – Варшава, 1912. – № 4. – С. 411, 412.
- ⁵⁴ *Вагилевич І.* До М. О. Максимовича (1838) // *Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я.* Твори. – С. 202.
- ⁵⁵ *Возняк М.* Погляд на культурно-літературні зносини... – С. 6.
- ⁵⁶ *Головацький Я.* Письмо о галицко-русской словесности профессора М. Максимовича, писаное въ 1840 г. изъ Кіева // *Галичанинъ. Литературный сборникъ.* – Л., 1863. – Кн. I. – Вып. II. – С. 110, 111.
- ⁵⁷ У першій книзі «Кієвлянина» 1840 р. М. Максимович писав: «Изслѣдованіе и приведеніе въ надлежащую извѣстность всего, что относится къ бытію Кіева и всей Южной Русі – Кіевской и Галицкой, составляетъ особенную и собственнѣйшую цѣль моего Кієвлянина» (*Максимович М.* Отъ издателя // *Кієвлянинъ на 1840 годъ.* – К., 1840. – Кн. I. – С. 1.).
- ⁵⁸ *Головацький Я.* Письмо о галицко-русской словесности... – С. 109, 110.
- ⁵⁹ *Головацький Я.* До М. О. Максимовича (1840) // *Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я.* Твори. – С. 309.
- ⁶⁰ *Головацький Я.* Письмо о галицко-русской словесности... – С. 108.
- ⁶¹ Там же.
- ⁶² *Максимович М.* О стихотвореніяхъ червонорускихъ // *Кієвлянинъ.* – 1841. – Кн. 2. – С. 120, 121.
- ⁶³ Там же. – С. 134, 141, 142.
- ⁶⁴ *Максимович М.* О правописаніи малороссійскаго языка. Письмо къ Основьяненку // *Кієвлянинъ.* – 1841. – Кн. 2. – С. 155, 156.
- ⁶⁵ *Студинський К.* Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. – С. LIV, LV.
- ⁶⁶ *Студинський К.* З кореспонденції Дениса Зубрицького (Рр. 1840–1853) // *Записки НТШ.* – Т. XLIII. – Кн. 5. – Л., 1901. – С. 5.
- ⁶⁷ Там само. – С. 7.
- ⁶⁸ Наськы украинскы казкы, запорозьця Иська Матырынкы. – Москва, 1835. – 49 с. Це видання зберігається у відділі рідкісної книги ЛНБ ім. В. Стефаніка.
- ⁶⁹ Листування Я. Головацького з О. Бодяньським (31 лист) опубл.: *Савченко Ф.* Західня Україна в листуванні Головацького з Бодяньським. 1843–1876. – К., 1930. – 51 с.
- ⁷⁰ Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 362 (Студинський К. – академік). – Оп. 1. – Спр. 94. – Арк. 23.
- ⁷¹ *Головацький Я.* До О. М. Бодяньського (1843) // *Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я.* Твори. – С. 310, 311.
- ⁷² *Студинський К.* Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. – С. LVII, LVIII.
- ⁷³ Там само. – С. LVIII.
- ⁷⁴ *Возняк М.* Погляд на культурно-літературні зносини... – С. 7, 8.
- ⁷⁵ *Свѣнцицькій І. С.* Обзоръ сношеній Карпатской Русі съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С. 70.
- ⁷⁶ Путевыя письма Измаила Ивановича Срезневскаго изъ славянскихъ земель. 1839–1842. Съ приложеніемъ карты. – Санкт-Петербург, 1895. – С. 317.
- ⁷⁷ Там же. – С. 321.
- ⁷⁸ Там же. – С. 322.

- ⁷⁹ Головацький Я. [В альбом Ізмаїлу Срезневському] // *Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я.* Твори. – С.221.
- ⁸⁰ *Петраш О.* «Руська трійця». – К., 1986. – С.125, 126.
- ⁸¹ «Русалка Дністрова». Документи і матеріали. – С.200, 201.
- ⁸² *Свѣнцицькій І.С.* Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.73.
- ⁸³ *Студинський К.* Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47. – С.LVI.
- ⁸⁴ *Вагилевич І.* До Я.Ф.Головацького (1844) // *Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я.* Твори. – С.209.
- ⁸⁵ *Головацький Я.* До І.І.Срезневського (1844) // Там само. – С.312, 313.
- ⁸⁶ *Студинський К.* Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47. – С.LVI, LVII.
- ⁸⁷ Там само. – С.LXIX.
- ⁸⁸ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. – С.76, 99.
- ⁸⁹ *Стеблій Ф.* Кирило-Мефодіївське братство і Галичина // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Вип.12. – Л., 2004. – С.299, 300.
- ⁹⁰ *Устиянович М.* Наддністрянка // *Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст.* – К., 1965. – С.302, 598.
- ⁹¹ *Устиянович М.* Поезії. – К., 1987. – С.49, 219, 220.
- ⁹² *Нахлік Є.* Пантелеймон Куліш і «Руська трійця». До проблеми ідеологічних шукань серед української інтелігенції XIX століття. – Л., 1994. – С.3.
- ⁹³ Рукописна копія зберігається у відділі рукописів ЛНБ ім. В.Стефаніка. – Ф.36. – Спр.767. – Арк.5–8.
- ⁹⁴ *Вагилевич І.* Zamitki o ruskoj literaturi // *Dzewnyk ruskij.* – 1848. – Cz.9. – 13 (25) zołtnia. – S.38.
- ⁹⁵ *Нахлік Є.* Пантелеймон Куліш і «Руська трійця». – С.4.
- ⁹⁶ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62. Збірник фільольогічної секції НТШ. – Т.VIII. – Л., 1905. – С.265.
- ⁹⁷ *Нахлік Є.* Пантелеймон Куліш і «Руська трійця» // *Шашкевичіана: Нова серія: Збірник наукових праць.* – Вип.1–2. – Л.; Броди; Вінніпег. – С.322, 323.
- ⁹⁸ *Свѣнцицькій І.С.* Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.51.
- ⁹⁹ 11 листів І.Вагилевича до М.Погодіна було вміщено в книзі «Письма къ М.П.Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861) (Москва, 1879. – 750 с.). Перший лист написано в серпні 1836 р., останній – у липні 1846 р. Водночас публікувалися два листи до М.Погодіна Я.Головацького (1841, 1853 рр.).
- ¹⁰⁰ *Возняк М.* У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича (1834–1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка. – Ч.ІІ. – Л., 1935. – С.308, 309.
- ¹⁰¹ *Сухий О.* Від русофільства до москвофільства. Російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті. – Л., 2003. – С.36.
- ¹⁰² *Саламаха Н.* Михайло Погодін як редактор журналу «Москвитянин» // *Галичина.* – 2003. – №9. – С.166, 167.
- ¹⁰³ Великая Хорватія, или Галицко-Карпатская Русь // *Москвитянинъ.* – Москва, 1841. – №11. – С.213.
- ¹⁰⁴ Там же. – №12. – С.462, 467.
- ¹⁰⁵ У книзі «Письма къ М.П.Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861)» (Москва, 1879) опубліковано 28 листів Д.Зубрицького до М.Погодіна, починаючи із серпня 1839 р. Останній лист Д.Зубрицького датовано 19 січня 1861 р.
- ¹⁰⁶ Аргументи з протилежним поглядом див.: *Огоновскій О.* Маркіянъ Шашкевичъ. Про его жите и письма. – Л., 1886. – С.34; *Студинський К.* Коли вперше проявився вплив «Кобзаря» Т.Шевченка, вид. в р. 1840, на руске письменство в Галичині // *Руслан.* – 1897. – Ч.51–53 та ін.
- ¹⁰⁷ *Шалата М.Й.* Маркіян Шашкевич. – С.111.
- ¹⁰⁸ Ластовка. Сочиненія на малороссійскомъ языкѣ. Собралъ Е. Гребенка. – Санкт-Петербург, 1841. – С.371.
- ¹⁰⁹ Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С.169.

- ¹¹⁰ Головацький Я. «Ластівка. Сочинения на малороссийском языке» // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.262, 263.
- ¹¹¹ ЛНБ ім. В.Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф.29 (Возняк М.С.). – Спр.133. – Арк.4, 5.
- ¹¹² Возняк М. У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича (1834–1934). – Ч.ІІ. – С.318.
- ¹¹³ Середа О. Національна свідомість і політична програма ранніх народовців у Східній Галичині (1861–1867) // Вісник Львівського університету: Серія історична. – Вип.34. – Л., 1999. – С.205, 206.
- ¹¹⁴ Возняк М. У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича (1834–1934). – Ч.ІІ. – С.310, 311.
- ¹¹⁵ Щурат В. Вибрані праці з історії літератури. – К., 1963. – С.201.
- ¹¹⁶ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. – С.ХСІІІ, ХСІV.
- ¹¹⁷ Вѣнок русинам на обжинки. Уплѣвъ Иван Б.Головацкій. – Ч.І. – Відень, 1846. – 215 с.; Вѣнокъ русинамъ на обжинки. Уплѣлъ Иванъ Б.Головацкій. – Ч.ІІ. – Відень, 1847. – 399 с.
- ¹¹⁸ Приговор читателям // Вѣнок русинам на обжинки. – Ч.І. – С.8, 9.
- ¹¹⁹ Спись державцѣвъ Малоросіи // Вѣнокъ русинамъ на обжинки. Ч.ІІ. – С.90.
- ¹²⁰ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62 // Збірник філіологічної секції НТШ. – Т.VІІІ. – Л., 1905. – С.367, 368, 372.
- ¹²¹ Там само. – С.397.
- ¹²² Гординський Я. До історії культурного й політичного життя в Галичині у 60-х рр. ХІХ в. // Збірник філіологічної секції Наукового товариства імені Шевченка. – Л., 1917. – Т.XVІ. – С.21.
- ¹²³ Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. – К., 1996. – С.76.
- ¹²⁴ Дорошенко В. Що знали на Полтавщині про Галичину у 80–90-х рр. ХІХ в. // Наша Батьківщина (Львів). – 1937. – Ч.9. – Вересень. – С.197.
- ¹²⁵ Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. – С.283, 284.
- ¹²⁶ Магочій П.-Р. Галичина (історичні есе). – Л., 1994. – С.23.
- ¹²⁷ Сухий О. Від русофіліства до москвофіліства. – С.42, 43, 50.
- ¹²⁸ Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини. – С.136, 137.

This article deals with the connections of «Rus'ka Triytsya» and its contemporaries with Ukrainian public figures in 1830–1840-s, their contribution to the formation of modern Ukrainian national consciousness.

І.Я.Соляр*

РАДЯНОФІЛЬСТВО У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1920-ті рр.)

У статті аналізуються передумови зародження і розвиток радянофіліського руху у Західній Україні у 1920-х рр., ставлення до нього українських партій, а також – підтримка його з боку уряду УСРР, Комінтерну, КП(б)У.

Невдачі визвольних змагань 1914–1923 рр., новий поділ українських земель, розпочатий Паризькою мирною конференцією 1919 р. і завершений ухвалою Ради послів держав Антанти 1923 р. зумовили переоцінку зовнішньополітичних орієнтирів національно-державницьких сил Західної України у середині 1920-х рр. Розв'язання українського питання пов'язувалось однозначно з минулою орієнтацією екзильного уряду ЗУНР у Відні на країни Антанти у 1919–1922 рр. Частина західноукраїнського суспільства після 1923 р. вбачала

* Соляр Ігор Ярославович – канд. іст. наук, доцент, наук. співроб. відділу новітньої історії Інституту українознавства імені І.Крип'якевича НАН України (Львів).